

NAMAZDA BAŞKA BİR MEZHEPTEN OLAN İMAMA UYMANIN HÜKMÜNE DAİR TARTIŞMALAR VE RAHMETULLAH ES-SİNDİ'NİN *RİSÂLE FÎ BEYÂNİ'L-İKTİDÂ Bİ'Ş-ŞÂFİİYYE VE'L-HİLÂF FÎ ZALİK ADLİ RİSÂLESİ*

DEBATES ON THE JUDGMENT OF PRAYER BEHIND THE IMAM OF ANOTHER SECT AND RAHMETULLAH ES-SINDI'S TREATISE *RİSÂLE FÎ BEYÂNİ'L-İKTİDÂ Bİ'Ş-ŞÂFİİYYE VE'L-HİLÂF FÎ ZALİK*

Ahmet AYDIN*

Öz

Farklı bir mezhepten olan imama uyulması meselesi neredeyse mezhep tarihi boyunca canlılığını korumuş bir tartışmadır. Muktedînin kendi mezhebi dışında bir imamın arkasında namaz kılabileceğini mutlak olarak savunanlar ve buna karşı çıkanların yanı sıra iktidânın cevâzı için birtakım şartlar ileri süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu çalışma sözü edilen farklı görüşler üzerinde durarak fukahânın bu konudaki delil ve temellendirmelerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Zira bu mesele bir mezhebe intisap tasavvurunun yansımalarının görünebileceği önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışmada sözü edilen meseleyi Hanefî mezhebine müntesip bir kimsenin Şâfiî bir imama uyması çerçevesinde tartışan Rahmetullah es-Sindî'nin (v. 993/1585) *Risâle fî beyâni'l-iktidâ bi'ş-Şâfiîyye* isimli risâlesi tahlil edilmeye gayret edilecektir. Hint alt kıtasındaki fıkıh mirasına bu risâleye yönelik bir incelemenin küçük de olsa bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Namaz, İktidâ, Hanefî mezhebi, Rahmetullah es-Sindî, Makâmât-ı Erbaa.

Abstract

The prayer behind the imam of other sects in prayer is almost an issue that has maintained its vitality throughout the history of the sect. There are those who allow absolute prayers, those who oppose them and those who put forward certain conditions behind the imam of another sect. This study aims to determine the evidence and justifications of fiqh scholars on this subject by focusing on the different opinions mentioned. Because this issue is an important example where the reflections of the idea of observing a sect may appear. In addition the work of Rahmetullah es-Sindî (d. 993/1585) discussing the prayer of a person from the Hanafi school behind an imam of Shafi'i sect will be studied in this study. It is thought that a review of this work will provide a small contribution to the fiqh heritage in the Indian subcontinent.

Keywords: Prayer, Iktidâ, Hanafi Sect, Rahmetullah es-Sindî, Makâmât-ı Erbaa.

Giriş

Fıkıh tarihinde en erken metinlerden itibaren tartışma konusu olan imam tayin edilecek kimsede bulunması gereken vasıflar hakkında mezheplerin teşekkülü ile birlikte yeni bir tartışma sahası açılmıştır. İlk ifadesine hicrî 4. asır eserlerinde rastlanan muktedînin kendi mezhebi dışında bir imama uyması meselesi imâmetle ilgili ele alınan temel konulardan biri hâline gelmiştir. Bir kimsenin başka bir mezhepten bir imama uyamayacağını savunan fikhî yaklaşıma göre imamlık yapabilmek için aranacak şartlara aynı mezhepten olma şartının da eklendiği söylenebilir. İslam coğrafyasındaki farklı mezheplere müntesip çok sayıda insanın ikâmet ettiği büyük şehirler ve ilim merkezlerinin oluşmasının bu tartışmayı giderek hızlandırdığı anlaşılmaktadır. İlmî gâyelerle ortaya çıktığı anlaşılan bu tartışmaya mezhep tarafgirliği ve fıkıh-siyaset ilişkisi bakımından hâkim mezhep telakkisinin kısmî etkisinden bahsedilebilir. Bu ihtilafı gidermeye yönelik çözümler aynı zamanda İslam mimarisi üzerinde de etkili olmuş, özellikle Harameyn bölgesinde zamanla sahaları daha da genişletilen makâmın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Muktedînin kendi mezhebi dışında bir imama uyması hâlinde imamın onun mezhebine göre namazını bâtil hale getiren bir fiilde bulunduğu kesin olarak bilinmiyor ise bu namazın geçerli olacağına yönelik farklı mezhepler tarafından savunulan hâkim bir kanaat bulunmaktadır (Yavuz, 2000, c. XXII, 54-55). Erken dönem fıkıh kaynaklarında muktedînin uyacağı imamda namazın bozulmasını gerektirecek durumların hâsıl olması örneğin elbisesine bulaşmış bir necâseti görmesi meselesi temel tartışma konularından biridir. İltizâmın âmmînin bir müctehidi değil, farklı muhteva ve boyutlara sahip bir bütün

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

olan mezhebi taklidi ifade etmeye başlaması (Kaya, 2010, c. XXXIX, 463) muktedînin imamın bir bütün olarak kendi mezhebine muhalif davranışlarını gözlemlemesini gerekli kılmıştır. Mezhepler arası nazari tartışmaların fiiliyatta en fazla karşı kariya geldiği örneklerden biri olan namazda imam ve muktedînin farklı mezheplerden olması meselesi iktidâya yeni bir veche kazandırmıştır. Aşağıda görüleceği üzere Hanefî fıkıh âlimleri imamın ihtilafli meselelerde ihtiyatlı bir kimse olmasını şart koşarak iktidânın kriterlerini daha da zorlaştırmışlardır. Muktedînin mezhebine göre namazı bozacak bir fiil ve uygulamaya şahit olması hâlinde imamın mı yoksa muktedînin mi mezhebinin esas alınacağı hususunda geniş tartışmalar yaşanmıştır.

Rahmetullah es-Sindî (v. 993/1585) bu meseleye dair halen yazma hâlinde bulunan *Risâle fi beyâni'l-iktidâ bi's-Şâfiyye ve'l-hilâf fi zalik* adlı müstakil bir risâle kaleme almıştır (Rahmetullah b. Abdillâh es-Sindî, nr. 2288, vr. 1a-10a). Bu risâle onun Haremeyn ulemâsı arasında yaşadığı dönemde tartışma konusu olmuş meselelere dair *Gâyetü't-tahkîk ve nihâyetü't-tedkîk fi mesâile übtüliye bihâ Ehlü'l-Haremeyni's-Şerifeyn* ismini verdiği eserinin içerisinde de yer almaktadır (Muhammed Hayât es-Sindî, 2013, 3-17). Bu bölümün müstakil bir çalışma olarak ayrıca istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Rahmetullah es-Sindî *Gâyetü't-tahkîk* inde farkı bir mezhebe müntesip bir imama uymak, bir camide farz namazın tekrar kılınması, ikinci namazının vakti, muktedînin kırâatı meselesi ve zuhr-i âhir namazı olmak üzere namazla ilgili meseleleri tartışmıştır. Bu kitap hataen Rahmetullah es-Sindî'den yaklaşık iki asır sonra yaşamış kendisi gibi Sind kökenli Medine'ye yerleşmiş bir âlim olan, döneminin meşhur hadis hocalarından Muhammed Hayât es-Sindî'ye (v. 1163/1750) (Aydın, 2018, 1214-1217) nispet edilmiştir. Rahmetullah es-Sindî Bâbü Şah'ın Hindistan'ı fethetmek üzere Kâbil'den hareket ettiği dönemde Sind bölgesindeki Derbîle'de dünyaya gelmiş ve ortaya çıkan iç karışıklıklar sebebiyle babası ile önce Gucerât Sultanlığı'na sığınmış ardından Medine'ye giderek yerleşmiş bir âlimdir. Hicâz'daki hadis hocalarına talebelik eden ve hadis ilmine olan ilgisi ile temâyüz eden Rahmetullah es-Sindî bir müddet sonra Gucerât'a geri döndüyse de III. Murad'ın isteği üzerine âhir ömründe ders vermek için yeniden Hicâz'a gelmiştir. 993/1585'te Mekke'de vefat eden Rahmetullah es-Sindî hac menâsikine dair yazdığı *Cem'u'l-menâsik ve nef'u'n-nâsik* adlı eseri ile şöhret bulmuştur (Abdülhay el-Hasenî, 1999, c. IV, 339). İbn Âbidîn 930/1524'te doğan Rahmetullah es-Sindî'nin (v. 861/1457) İbnü'l-Hümâm'ın talebesi olduğunu söylese de (İbn Âbidîn, 2003, II, 304) bu ilmî irtibat tarihen mümkün değildir.

Rahmetullah es-Sindî'nin muâsırı ve onunla aynı hocalardan ders almış bir isim olan Ali el-Kârî (v. 1014/1605) iktidâ meselesinin geniş tartışmalara konu olduğu bu yüzyılda *el-İhtidâ fi'l-iktidâ* adını verdiği bir risâle yazmıştır. Adnan Memduhoğlu tarafından tahkik edilen bu risâle (Memduhoğlu, 2015, 227-270) ile Rahmetullah es-Sindî'nin eserini mukayese etmek de bu çalışmanın ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Mekke'ye yerleşmiş bu iki âlimin eserlerinin yazım tarihleri tam olarak tespit edilemese de kuvvetle muhtemel yakın dönemde hazırladıkları düşünülebilir. Bu çalışmalar sözü edilen tartışmanın bu dönemdeki canlılığına işaret etmektedir. Mescid-i Haram'da artık her mezhep için birer mihrap inşa edildiği bir dönemde yaşanan bu tartışmada, mevcut uygulamaya yönelik itirazların etkili olmadığı Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar uygulamanın devam etmesinden anlaşılmaktadır. Neredeyse fıkıh tarihi boyunca tartışılmış ve modern dönemde de ilmihal türündeki çalışmalarda yer alan bu meselenin tarihi seyrini ele alan kuşatıcı bir çalışmada bulunmak iddiasını taşımayan bu makale bu geniş mevzuu 16. yüzyıl Medine'siyle sınırlandırarak inceleme hedefindedir. Aşağıda bu tartışmanın doğuşu ve ortaya çıkardığı etkilere yönelik genel bir çerçeve çizmek hedefiyle iktidâ meselesinin tarihi gelişiminden bahsedilecek ardından sözü edilen iki risâle çerçevesinde bu mesele ele alınmaya gayret edilecektir.

1. Tartışmanın Tarihi Seyri

Hız. Peygamber döneminde Resûlullah (s.a.v) tarafından tayin edilen imamlar fethedilen farklı şehirlere gönderilerek vakit ve cuma namazları kıldırılmıştır. Yapılan bu tayinde bir kimsenin Kur'an'ı iyi okuyor olması önemli bir tercih sebebidir. Sefer sırasında kumandan olarak seçilen kimse imamlık görevini de yürütmüştür. Hulefâ-i Râşidîn döneminde halifeler namazları bizatihi kendileri kıldırılmıştır. Abbasîler zamanında halifelerin bu görevi resmî olarak tayin ettikleri kimselere bıraktıkları görülür. Halifenin vâli olarak atadığı kimseler gönderildikleri bölgelerde cuma ve cenaze namazlarını kıldırılmışlar ve gerek gördükleri yerlere imam tayin etmişlerdir. Abbasîler döneminden itibaren imamlık bir meslek ve memurluk hâline gelmiştir. İmamların atama ve azl işlemleri kadılar ve bazen de bizzat halifenin kendisi tarafından yapılmıştır. Mezheplerin teşekkülü ile birlikte Mekke ve Medine'de ayrıca Emeviyye ve Ezher gibi büyük camilerde farklı mezheplere müntesip imamlar tayin edilmeye başlanmıştır (Küçükbaşçı, 2000, c. XXII, 178-179).

Hicrî altıncı yüzyılın ikinci yarısında Mekke'ye yaptığı (579/1183) seyahati anlatan İbn Cübeyr (v. 614/1217) Harem'in dört büyük sünî mezhep ve biri de Zeydiyye'den olmak üzere beş imamı bulunduğundan ve bu mezhep müntesipleri için namaz kılacakları yerlerin tayin edildiğinden bahseder. Bu

imamlar arasında derece bakımından ilk sırada Şâfiî mezhebine müntesip olanlar gelmektedir. İbn Cübeyr ilk olarak Şâfiî imamın Makâm-ı İbrâhim'in arkasında namazı kaldırmaya başladığını belirtir. Bu uygulama yalnızca akşam namazı sırasında vaktin darlığından dolayı değişmekte dört mezhebin imamı aynı anda namaza başlamaktadırlar. İbn Cübeyr akşam namazı dışında önce Şâfiî mezhebi müntesibi müezzinin kâmet getirmeye başladığını ardından diğer üç mezhebin müezzinlerinin de kâmet getirdiklerini anlatmaktadır. Zeydiler ise akşam namazında bu dört mezhebin namazlarını bitirmelerini beklemekte ve daha sonra namazlarını cemaatle kılmaktadırlar. İbn Cübeyr aynı anda namaz kılan dört farklı cemaatin birbirini yanılttığını ve seslerin karışması sebebiyle hataen bir cemaatin diğerine uymasının sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğunu belirtmektedir (İbn Cübeyr, ts., 70-71). Öyle ki bu uygulama Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'nın (v. 635/1237) dikkatini çekmiş ve vefât etmeden kısa bir süre önce 635'te (1237) akşam namazının sadece Şâfiî mezhebine müntesip birinci imam tarafından kaldırılmasına izin vermiştir. Karışıklık ve ihtilafa sebebiyet vermesinden dolayı diğer mezhep müntesiplerinin bu namazı ayrıca kılmaları yasaklanmıştır. İbn Kesir onun bu kararını oldukça isabetli bulmaktadır (İbn Kesir, 1988, c. XIII, 148). Bu uygulamanın onun dönemi ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Dört büyük mezhebin ayrı ayrı namaz kılmaları için ayrılan bu kısımlara makâmât-ı erbaa, eimme-i erba'a makâmâtı (Eyüb Sabri Paşa, 2018, c. II, 820-821) yahut da mevâkifü'l-eimme adı verilmiştir (Öğüt, 2003, c. XXVII, 415). Eyüb Sabri Paşa Haremeyn tarihine dair *Mir'âtü'l-Haremeyn*'inde bu makâmaların ortaya çıkışıyla ilgili yukarıdaki tespiti destekler mahiyette 663/1265 yılında bu mezhepler için birer imam tayin edildiğini ve imamların beş vakit namazı sözü edilen bu makâmalarında kaldırmalarına karar verildiğini belirtir. Fakat Takiyyüddin el-Fâsî'nin 497/1104'de Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin makâmlarından bahsediyor olmasına bakılarak bu kısımların tarihi geçmişinin V/XI. yahut da VI/XII. yüzyıllara uzandığı söylenebilir. Aşağıda ele alınacağı üzere bu makâmaların ayrılmasını gerektiren şartlar h. VI/XI. yüzyıldaki fıkıh âlimlerini müstakil bir problem olarak bu meseleyi tartışmaya sevk etmiştir. Şâfiî mezhebinin makâmı Kâbe'nin doğusunda Hacerülesved ile Rüknuşşâmî arasında, Hanefîlerin makâmı Kâbe'nin kuzeyinde Rüknuşşâmî ile Rüknu'lgarbî arasında altın oluğun karşısında, Mâlikî mezhebi müntesiplerinininki Kâbe'nin batısında Rüknu'lgarbî ile Rüknu'yemânî arasında bulunmaktaydı. Hanbelî mezhebi müntesipleri için tahsis edilen makam önceleri tavaf alanına oldukça yakın bir konumda Hacerülesved'in karşısında zemzem kuyusuna yakın bir noktada iken mevcut konumunun Şâfiî mezhebinin cemaatine engel teşkil etmesi sebebiyle 1884'de II. Abdülhamit zamanında Rüknu'yemânî ile Hacerülesved arasında bir yere taşınmıştır. Hanefî mezhebinin makâmı IX/XV. yüzyılın başlarındaki (811/1408) onarım faaliyetleri sırasında dört direk üzerine inşa edilerek ortasına bir mihrap yerleştirilmiş ve kısa süre sonra da (843/1439) bir kubbe ile üzeri kapatılmıştır. Eyüb Sabri Paşa Hanefî mezhebi müntesiplerinin diğer mezhep mensuplarının namazlarını ifsâd etmemesi için içine girip namaz kılacakları daha geniş bir mekâna ihtiyaç duyduklarından ve buna yönelik çalışmalar başlatıldığından bahseder (Eyüb Sabri Paşa, 2018, c. II, 821, 848-849, 946; Öğüt, 2003, c. XXVII, 415-416). XIII/XIX. yüzyılın ikinci yarısında haccını edâ etmek üzere Mekke'ye gelen (1279/1863) Hindistanlı Hanefî fakihî ve muhaddis Abdülhay el-Leknevî (v. 1886) Ramazan ayında terâvihin Mescid-i Haram'da farklı farklı cemaatler tarafından kılındığına şahit olduğundan bahsetmektedir. İnsanların yüksek sesler sebebiyle uydukları imamı duyamamalarından ötürü zorlandıklarını belirten Abdülhay el-Leknevî bu namazın tek bir cemaatle kılınması gerektiğine hükmetmekte ve Mekke âlimlerinden bu uygulamaya engel olmalarını istemektedir (Abdülhay el-Leknevî, 1419/1998, c. I, 285). Bu tespitler yerleşik bu uygulamanın yüzyıllar boyu devâm ettiğini göstermektedir.

Hicrî VI. asır Bağdât'ını anlatan Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201) avâmdan olmadıklarına özellikle vurgu yaptığı Şâfiî ve Hanbelî mezhebi müntesiplerini gözlemlemiş, Hanbelî bir âlimin Şâfiîlere âit bir mescitte namaz kılarken besmeleyi cehrî okumaması sebebiyle kınandığına, tersine Hanbelîlerin mescidinde namaz kılan bir Şâfiîye de bu ameli yüzünden onların kızdığına şahit olmuştur. İctihâdî bir mesele olan bu tartışmada ona göre tarafların kendi hevâlarına göre hareket eden mutaassıp tavırları etkili olmaktadır. Bu tespit sözü edilen yüzyılda farklı mezheplerden birbirine uyararak namaz kılan ilim ehlinin karşılaştıkları tepkilere, mihrap ve mescitlerinin ayrılmasının nedenlerine ışık tutar mahiyettedir (İbn Müflih, 2003, c. 3, 22).

Hicrî VI. asırda Haçlı seferleri nedeniyle Dimaşk'a yerleşmek zorunda kalan Hanbelî Benî Kudâme âilesi (551/1156) ilmî faaliyetleri ve kurdukları medreseler ile bu bölgedeki önemli ulemâ âilelerinden biri hâline gelmiştir. Uzun sayılabilecek bir sürenin ardından 617/1220 yılında Eyyûbî emirlerinden Rükniddin el-Muazzamî'nin desteğiyle Hanefî ve Şâfiî mezhebi müntesipleri gibi bir mihrap sahibi olmuşlardır (Yılmaz, 2014, 139-140). Tarihçi İbn Şeddâd (v. 684/1285) kendi döneminde bu camide dokuz ayrı imamın beş vakit namazı kaldırdığından bahsetmektedir. Dört mezhebin imamının yanı sıra buradaki Kellâse Medresesi'nin imamı, Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir gibi isimler ile tanınan talebelerin ders aldıkları meşhed adı

verilen kısımlardaki imamlar sözü edilen bu farklı cemaatleri oluşturmaktadır (İbn Şeddâd, 1956, 81). Yaklaşık bir asır sonra bu câmiyi ziyaret etmiş olan İbn Battûta'nın (v. 770/1368) ise caminin on üç imamı olduğundan bahsettiği görülür. İbn Battuta ilk olarak Şâfiî imamın namazı kıldırıma başladığını ardından diğer üç büyük mezhebin imamının namazı kendi cemaatlerine kıldırıldıklarını söylemektedir. Sözü edilen meşhedlerin sayısının artması ile cemaatlerin sayısının da fazlaştığı anlaşılmaktadır. (Özel, 1995, c. XI, s. 110). Bu fikhî tartışma mescid mimarisi ve İslam sanatını etkisi altında bırakmış, farklı mezhep müntesibi insanların bir arada yaşadığı şehirlerde birden fazla mihraplı camilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin Mısır'daki birçok caminin üçer mihrabı bulunmaktadır (Çam, 1990, 380).

Moğol istilâsının İslam dünyasındaki siyasi etkileri ile birlikte ilim dünyası üzerindeki tesirleri hâlen incelenmeyi bekleyen bir araştırma sahasıdır. Bu istilânın yarattığı istikrarsızlık ve buhrânın etkisiyle müslümanlar arasında birliği tesis etmek üzere dört mezhep arasında uzlaştırma girişimleri yahut da ortak yönlerinin daha fazla öne çıkarılmasına yönelik temâyüller ortaya çıkmıştır. Farklı mezhep geleneklerine âit metinlerin sentezlenmesi ile neticelenen bir literatürün ortaya çıkışı bu temayülün bir neticesidir. İbnü's-Sââtî'nin *Bedî'un-Nizâm*'ı bu etkileşimin başlıca örneklerinden biridir (Bedir, 2004, 46, 58). Bu dönemde dört büyük sünî mezhep telakkisinin yaygınlaştığı ve bu anlayışın kurumsal düzeyde tezâhürlerinin ortaya çıktığı görülür. Örneğin Memlüklü Mısır'ında dört mezhep için ayrı kadılıkların ihdâs edilmesi Moğol istilâsı sonrasındaki siyasi iktidarın mezhep çatışmalarına olan tavrının önemli göstergelerinden biridir. Yukarıda işaret edildiği üzere yine bu dönemde Harem bölgesinin yanı sıra Emeviyye Camii'nde dört mezhep için imam ve yer tahsis edilmesi sözü edilen anlayışın bir yansımasıdır. Yaşanan bu gelişmeler farklı mezhep müntesipleri arasındaki ilişkinin bir istikrar dönemine girmesi olarak mütalaa edilmiştir (Koca, 2004, c. XXIX, 540).

Kâbe'nin çevresinde farklı mezheplere tahsis edilen makâmlarda bu mezheplere müntesip kimselerin ayrı ayrı namaz kılmaları Haremeyn ulemâsı tarafından sürekli tartışma konusu edilen bir mesele olmuştur. Bu uygulamanın daha sonra Mescid-i Nebevî'de de benimsendiği görülür. Rahmetullah es-Sindî yaşadığı 16. yüzyılda bu meselenin bölgedeki âlimler tarafından yoğun olarak tartışıldığına işaret etmektedir (Sindî, 2013, s. 3). Onun mezkûr risâlesinde aşağıda inceleneceği üzere bazı şartlar ileri sürerek farklı bir imamın arkasında namaz kılınabileceğini savunması Hicâz'daki uygulamanın meşruyetini savunmak için (İnce, 2009, c. XXXVII, 248) değil aksine bunu eleştirmeye yöneliktir. Rahmetullah es-Sindî *Gâyetü't-tahkîk*'inde bir vakit namazı için mescitte birden fazla cemaat yapılmasını ve bunu uygulamak üzere farklı mezhep müntesiplerinin kendi sıralarının gelmesini beklemelerini bidat saymakta ve tenkit etmektedir. Onun birtakım şartlar ileri sürerek farklı mezhebe müntesip bir imamın arkasında namaz kılınabileceğini savunması Haremeyn'de tek bir imamın arkasında namaz kılınması görüşünü temellendirmeye yöneliktir. Zira Rahmetullah es-Sindî mevcut uygulamaya bizzat karşı çıkan bir isim olmuştur. Onun ikinci namazının Ebû Hanîfe'nin savunduğu üzere mevcut uygulamaya göre daha geç bir vakitte tüm mezhep müntesiplerinin katılacağı tek bir cemaatle kılınmasını savunarak bunu ihtiyata daha uygun bulması da görüşünün bu yönde olduğunu teyit eder mahiyettedir.

Rahmetullah es-Sindî ile birlikte Hicâz'a giden dönemin meşhur hadis âlimlerinden Ali el-Müttakî'nin (v. 975/1567) yanı sıra onun gibi İbn Hacer el-Heytemî'ye (v. 974/1567) talebelik etmiş olan Ali el-Kârî de (v. 1014/1605) *el-İhtidâ fi'l-iktidâ* adlı bir risâle kaleme almıştır. Ali el-Kârî'nin verdiği bilgiye göre 16. yüzyılda bu mesele yoğun tartışmalara konu olmuş ve bu konuda birçok risâle kaleme alınmıştır. Ali el-Kârî, Rahmetullah es-Sindî gibi Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin Şâfiî bir imamın arkasında namaz kılamayacağını savunan aşırıya gittiklerini söylediği dönemin âlimlerini eleştirmiştir (Memduhoğlu, 2015, 239, 268). Onun Rahmetullah es-Sindî'nin eserine göre daha hacimli olan risâlesinde meselenin nassî delillerine geniş olarak yer verdiği görülmektedir. Rahmetullah es-Sindî bu konudaki temel görüşlere işaret etmekle yetinmiştir. Ayrıca Ali el-Kârî adından da anlaşılacağı üzere iktidâyı tüm yönleriyle inceleyen geniş kapsamlı eserinde namazı cemaatle kılmanın hükmü, bunun fazileti ve imamlık yapmakla ilgili şartlar çerçevesinde fâcir/fâsığın arkasında namaz kılınması gibi bu mesele ile doğrudan bir ilişkisi bulunmayan konuları da ele almıştır.

Namazda iktidâyı ilgili bu tartışmanın ortaya çıkışını inceleyen Ali el-Kârî, dört büyük mezhep imamından bu yönde bir görüş nakledilmediğine aksine imamlık şartlarını kendisinde taşıyan herbir kimsenin arkasında namaz kılınabileceğini kabul ettiklerine dikkat çekmektedir. Ona göre bu tartışma hicrî dördüncü asırda ortaya çıkmıştır. Hanefî mezhebi içerisinde bu tartışmaya katıldığını tespit ettiği en erken isim Ebû'l-Leys es-Semerkindî'dir (v. 373/983). Rahmetullah el-Sindî Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin hocası Ebû Ca'fer el-Hinduvânî el-Belhî'nin (v. 362/973) bu konuyu tartışarak aşağıda arz edilecek birinci görüşü savunduğunu belirtmektedir (Sindî, nr. 2288, v. 1b-2a). Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin hocasının tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır. Abdest ve namazla ilgili ihtilafli meselelerde ihtiyatlı davranan bir imamın

arkasında namaz kılınabileceğine yönelik hâkim kanaati savunan isimler olarak h. V. asrın önde gelen Hanefî fıkıh alimi Ebû Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî (v. 452/1060) ve altıncı asırda Merginânî (v. 593/1197) ve Kâdihân (v. 592/1196) öne çıkarılmaktadır (Memduhoğlu, 2015, 247). Rahmetullah el-Sindî, Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin imamın ihtiyatlı olması gereken hususlar olarak mekruh sayılan yahut da namazı bozan tüm fiilleri sayarak oldukça geniş bir çerçeve çizdiğini belirtir ve bu kapsamın içine giren meselelere dair çok sayıda örnek zikreder. Fakat *el-Hidâye* ile birlikte sözü edilen tartışma olgunlaşmış ve çerçevesi daraltılarak muktedirin namazının bozulacağını bildiği hususları yerine getiren başka bir mezhepten bir imama uymasının caiz olamayacağı ifade edilmiştir (Sindî, nr. 2288, v. 2a-2b).

2. Kendi Mezhebi Dışında Bir İmama Uymanın Hükümü

Rahmetullah es-Sindî muktedirin kendi mezhebi dışında bir imamın arkasında namaz kılmasının hükümüne dair dört temel yaklaşım tespit etmiştir (Sindî, nr. 2288, vr. 1a). Bu görüşler içerisinde ikincisini isabetli bulmuş ve mezhebin hâkim görüşüne itiraz etmiştir. Onun bu eserini mezhebin müftâ bih görüşünü tenkit etmenin yanı sıra kendilerini câhil ve mutaassıp kimseler olarak nitelediği (Sindî, 2013, 16) başka bir mezhebe müntesip bir imama uyan kimsenin namazını îade etmesi gerektiğini savunan dönemin fıkıh âlimlerini eleştirmek üzere de kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Rahmetullah es-Sindî öncesinde Hint alt kıtasında Tuğluklar döneminde Davud b. Yusuf el-Hatîb (VIII/XIV. asır) tarafından yazılmış *el-Fetâva'l-Gıyâsiyye'* de bu mesele hakkında mezhep içinde iki temel görüş tespit edilmiştir. Birincisi bir Hanefînin Şâfiî bir imamın arkasında namaz kılmamasını daha evlâ görenler, ikincisi buna cevaz verenlerdir (Dâvud b. Yusuf el-Hatîb, ts., 31). Rahmetullah es-Sindî diğer mezheplerin fikhî yaklaşımlarını da inceleyerek dört temel anlayış tespit etmiştir.

A. İmamın mezhepler arasında ihtilafli konularda dikkatli/tedbirli davranan bir kimse olması hâlinde ona uyulabileceğini kabul edenler

İmamın mezhepler arasında abdest ve namaza dair ihtilafli konuları bilmemesi yahut da bu hususlarda hassas bir kimse olmaması hâlinde kendi mezhebi dışında bir kimsenin ona uyamayacağı bu görüş kapsamında ileri sürülmektedir. Sözü edilen kriteri sağlamayan imamlar Rahmetullah es-Sindî tarafından mezhebinde mutaassıp kimseler olarak tanımlanmıştır (Sindî, nr. 2288, vr. 3b). Rahmetullah es-Sindî, Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 373/983), Halvânî (v. 452/1060), Serahsî (v. 483/1090), Merginânî (v. 593/1197), Kâdihân (v. 592/1196), Timurtâşi (v. 1006/1598), Tacüşşeri'a (v. 709/1309) ve İbnü'l-Hümâm (İbnü'l-Hümâm, 2003, c. I, 452) gibi önde gelen Hanefî fıkıh âlimleri ve mezhebin hâkim görüşünün bu yönde olduğunu, Şâfiî âlimlerinden de bu görüşe meyledenlerin bulunduğunu belirtir (Sindî, nr. 2288, vr. 1a-1b). Serahsî bu meseleyi bir Hanefînin Şâfiî'ye uyması çerçevesinde değil muktedirin uyduğu imamın namazının fâsid olduğunu bilmesi bağlamında tartışmakta ve bu durumda namazın geçerli olamayacağını söylemektedir (Serahsî, ts., c. I, 216). Buradaki kastının farklı bir mezhepten imama uymak olmadığı anlaşılmaktadır. Muktedirin başka bir mezhepten bir imama uyması da bu hükmün kapsamındadır. Serahsî'nin yukarı arz edilen imamın ayrıca ihtiyatlı bir kimse olması şartını aramadığı anlaşılmaktadır. Bir Hanefî'nin mezhebinde mutaassıp olmayan, abdest ve namaza dair konularda ihtilafı gözeten bir kimse olması durumunda Şâfiî bir imama uyması Merginânî ve Kâdihân'ın eserlerinde sarahaten tartışılmıştır (Kâdihân, 2009, c. I, 87; İbnü'l-Hümâm, 2003, c. I, 452).

Ali el-Kârî (Memduhoğlu, 2015, s. 247) ve İbn Âbidîn de önde gelen Hanefî fukahâsının görüşünün bu yönde olduğunu teyit etmektedir. İmâmın ihtiyatlı olması gereken hususların namazın farzları, şartları ve rükûnleri olduğunu söyleyen İbn Âbidîn bu tartışmanın sınırlarını tayin etmiştir. Geç dönemde onun da mezhepler arasında ihtilaf konusu olan farzlar hususunda dikkatli bir kimse olması hâlinde bir Hanefî'nin Şâfiî'ye uyabileceğini söylediği, kendi mezhebinden bir imam bulamaması hâlinde tek başına kılmaktansa onun arkasında kılmasını savunduğu görülür. Her mezhebin kendi imamının arkasında kılmasına yönelik zihni bir kabulünün olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır (İbn Âbidîn, 2003, II, 302-303). Hint alt kıtasında uygulamaya esas olan fetvâları bir araya getirerek resmî mezhep uygulamasını güçlendirmek üzere kaleme alınan *el-Fetâva'l-Hindiyîye'* de de bu görüş kabul edilmiştir (Şeyh Nizâm el-Burhanpûrî, 2000, c. I, 93). Söz konusu görüşün sahiplerine göre başka bir mezhebin imamına uyulması durumunda namazın geçerli yahut da bâtil olmasında muktedirin müntesibi olduğu mezhebin hükümleri dikkate alınır. Bu anlayış Şâfiî mezhebinin cemaate uyan bir kimsenin bizatihi kendi namazını kıldığı, imam ile muktedirin arasında bir ortaklık bulunmadığını kabul ederken Hanefîler'in imama uyan kimseyi ona tâbi kılmasına (Serahsî, ts., c. I, 216) dayanmaktadır. Bu yaklaşımın bir neticesi olarak imama uyan kimse imamın üzerinde bir necâset görse ve bu necâsetin namazı bozacak ölçüde olduğuna kanaat etse imam ise aksi görüşte olsa muktedirin namazını îade etmesi gerekir (İbn Nuceym, 2002, c. I, 255).

Şâfiî fıkıh âlimleri namazın edâ ve hüküm olarak her iki tarafı ayrı ayrı bağladığını ileri sürmektedirler. Muktedî fiillerinde hata ve gafletten korunmak üzere imama uygun hareket eder, yaptığı niyet imamdan öne geçmeme ve ondan geride kalmama hususlarında kendisini bağlar. Zira niyet ederek verdiği sözü yerine getirmesi gerekir. Aksine Hanefî mezhebinde ise edâ ve amel açısından olmasa da sahih ve bâtil sayılması bakımından muktedînin namazı imama tâbidir. Hanefî fıkıh âlimleri bu hususta “İmam, ona uyanlara kefil, müezzin de (vaktin girmesi hususunda) kendisine güvenilen kişidir” (Tirmizî, Salât, 39) meâlindeki hadise dayanmaktadır (Zencânî, 1982, 102; Kâdihân, 2009, c. I, 87-88; İbnü'l-Hümâm, 2003, c. I, 385). Bu görüşe göre muktedî imamdan kendi mezhebi bakımından namazı bozacak bir fiil ve durum sâdır olduğunu bilmiyor ise ona uyması câizdir. Aksi hâlde ona uyamayacağı kabul edilmiştir. Muktedînin imam hakkında kesin bilgisi bulunmamakla birlikte şüphe duymasına rağmen onun arkasında namaz kılması ise mekruh sayılmıştır (İbn Âbidîn, 2003, II, 302). Hanefî mezhebine müntesip bir kimse Şâfiî mezhebi mensubu bir imamın örneğin mahremi olmayan hanımlara dokunmasına rağmen kendilerine namaz kıldırıyor olduğunu bilse bile kendi mezhebine göre abdesti bozulmadığı için ona uymasında bir sakınca yoktur. İmamın muktedînin mezhebine göre namazı bozacak bir davranışta bulunduğu mesela Şâfiî imamın kan aldıracağı ya da hacamat yaptırdığı biliniyor yahut da bu kimse imamın kıyâfetine bir necâset olduğunu görüyor ise ona uyması câiz değildir. Birinci görüşün sahipleri ihtiyatlı bir kimse olarak niteledikleri imamdan sözü edilen durumlar karşısında abdestini yenilemesini beklemektedirler. Buna göre muktedînin bilgi sahibi olmasını da tam olarak yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır. (Sindî, nr. 2288, vr. 3a-4a). Ali el-Kârî bu konuda bir icmânın oluştuğunu ileri sürenlerden bahsetmektedir (Memduhoğlu, 2015, 247). Rahmetullah es-Sindî mezhep içinde kabul gören görüşün bu yönde olduğunu belirtmekle yetinmiştir (Sindî, nr. 2288, vr. 3a).

Ali el-Kârî mezhepler arasındaki ihtilafli konularda dikkatli davranan imamların kendi döneminde sayıca azlığından yakınmaktadır. Ona göre bu şartı sağlayacak bir imam kan aldırma, hacamat yaptırma ve kusmanın abdeste etkisini, suların temizliği hususunda kulleteyn ve havz-ı kebir kavramları etrafındaki tartışmayı ve başın meshinin ölçüsü konusundaki ihtilafı bilmeli ve bu konularda ihtiyatı elden bırakmamalıdır. Ali el-Kârî ihtiyatla hareket etmenin sınırlarını temel bir ilke belirleyerek tayin etmiştir. Bu ilke imamın kendi mezhebine göre namazı bozmasa da kendisine uyan kimselere göre namazı bâtil hâle getirecek meselelerde dikkatli davranmasıdır. Örneğin Hanefî bir imamın Mâlikî mezhebi müntesiplerini düşünerek başın tamamını mesh etmesi daha uygundur. Ali el-Kârî aynı zamanda bu tür meshin sünnete de uygun olacağına dikkat çekmektedir. Bu fikhî faaliyeti farklı bir mezhep müntesibinin hakkını meşru bir gerekçeye dayanarak korumak (mürâât) olarak tanımlamaktadır. Fakat bu imam kendi mezhebine göre yapılması sünnet diğeriye göre mekruh olan meselelerde mezhebine uygun olan görüşle amel etmelidir. Örneğin ref'u'l-yedeyn, cehrî olarak bismelenin çekilmesi, ellerin bağlanması yahut da iki yana salınması gibi birçok konuda imam başın mesh edilmesi örneğinde olduğu üzere iki muhâlif görüşü cem edemiyor ise kendi mezhebinin verdiği hükme göre hareket etmelidir. Zira mezhepler arasındaki sözü edilen uygulama farklılıkları bu durumda namazı bâtil hâle getirmemektedir (Memduhoğlu, 2015, 248).

Ali el-Kârî gibi tarafların arasını uzlaştırmaya ve meseleyi temel bir ilkeye bağlayarak çözmeye çalışan Hanefî fıkıh âlimlerinin yanı sıra cemaat olmanın ruhuna aykırı hükümler veren fıkıh âlimleri de bulunmaktadır. İbn Âbidîn'in verdiği bilgiye göre İbn Birî lakabıyla tanınan Hanefî fakihî Pîrîzâde İbrâhîm b. Hüseyin b. Ahmed (ö. 1099/1688) bu durumda muktedînin namazını tek başına kılmasının yahut da bu mescitte Hanefîler de cemaat yapacaklar ise onları beklemesinin daha faziletli olduğunu ileri sürmüştür. Zira imamın ihtiyatı gözetmemesi sebebiyle namazın îadesini gerektirecek bir uygulamada bulunması ona göre kuvvetle muhtemeldir (İbn Âbidîn, 2003, II, 303-304).

B. Muktedînin kendi mezhebine göre imamın namazının bozulacağına dair kesin bir bilgi sahibi olmadığı durumlarda ona uyabileceğini savunanlar

Birinci görüş ile bu görüş arasındaki temel fark zâhirin dikkate alınması imamın imâmet konusunda dikkatli bir kimse olması şartının aranmamasıdır (Sindî, nr. 2288, vr. 6b). Bu görüşü savunan isimler olarak Hanefî mezhebi içerisinde Ali es-Sindî ve Hâherzâde lakabıyla tanınan Ebû Bekr b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî (v. 483/1090) öne çıkmaktadır. Hâherzâde Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin hacamat yaptırdığını ve yeniden abdest almadığını gördüğü Şâfiî bir imama uyamayacağını savunur. Fakat hacamattan sonra imamdan bir süre uzak kalır da yaptıklarından haberdâr olmaz ise Hanefî mezhebine göre abdestsiz sayılacağına dair kesin bir bilgisi bulunmadığı için ona uymasında bir sakınca yoktur (Sindî, nr. 2288, vr. 6b).

Davud b. Yusuf el-Hatîb *el-Fetâva'l-Gıyâsiyye'* de Hanefî mezhebi içerisinde tespit ettiği iki görüşten biri olarak sabah namazında kunut duâsını okuyor ve vitir namazını tek rekat kılıyor olsa bile Şâfiî bir imama uyulmasına cevaz verenlerden bahseder. Bu görüşün sahiplerinin aradıkları tek şart imamın kan

aldırması ve hacamat yaptırması gibi Hanefî mezhebine göre abdesti bozan durumlarda yeniden abdest almış olmasıdır. Dâvud b. Yusuf mezhep içerisinde kabul gören anlayışın imamın durumunu araştırmak değil abdestinin bozulduğu kesin bilinmiyor ise ona uyulması olduğunu söyler. İmamın farklı mezhepten olması durumunda iktidâya cevaz vermekle birlikte bunu kerih görenleri zımnen tenkit etmek üzere de bunun mekruh sayılmayacağını sarahaten ifade etmiştir. Mezhep içerisinde imamın ihtiyatlı bir kişi olmasını şart koşanlara yönelik olarak ise istishâb delilini kullanarak imamın varolan durumunun devam ettiğinin kabul edilmesi gerektiğini savunur. Kendinin de bu görüşü savunduğu anlaşılmaktadır (Dâvud b. Yusuf el-Hatîb, ts., 31).

Rahmetullah es-Sindî temelde Şâfiî mezhebi tarafından savunulan (Remli, 2003, c. II, 166-167) bu görüşü doğru ve tercihe şayan bulmaktadır (Sindî, 2013, 16). Ona göre bu yaklaşım yok olan bir şeyin yokluğunun devam ettiğinin kabul edilmesine dair mezhebin küllî ilkesiyle de uygunluk arz eder. Zira birinci görüşe göre imamın ihtilaflı meselelerde ihtiyatlı davranmayan bir kimse olarak bilinmesi, hacamat yaptırması örneğinde olduğu gibi kendisinden bir fiil sâdır olmasa bile onun arkasında namaz kılınmasına engel teşkil etmektedir. Rahmetullah es-Sindî'ye göre bu küllî ilkeye dayanarak namazı bozacak bir fiil işlemediği görülen imamın bu davranışı üzere devam ederek namazı kıldırıldığına hükmedilmesi gerekir. Onun arz edilen ikinci görüşü savunduğunu gösteren ifadeleri risâlesinin ilgili bölümünde yer almamakta (Sindî, nr. 2288, vr. 6b) *Gâyetü't-tahkîk*'inde bulunmaktadır (Sindî, 2013, 10). Bu durum bir müstensih hatası olabileceği gibi *Gâyetü't-tahkîk*'in bu risâleden sonra yazılması ve söz konusu ifadelerin eklenmesinden de kaynaklanmış olabilir.

Rahmetullah es-Sindî'ye göre arz edilen birinci görüş ikincisine göre ihtiyata daha uygundur. Fakat zamanın kötüleşmesi, insanların doğru yoldan ayrılmaları ve ihtilaflı konulara riâyet edecek kimselerin giderek azalması sebebiyle ona göre birinci görüşü yaşadığı dönemde yerine getirmek oldukça zor ve meşakkatlidir. Bu sebeple imamın namazı bozacak bir fiilde bulunduğu bizzat şahit olunması bu konuda esas alınmalıdır. Rahmetullah es-Sindî bu anlayışı savunan farklı mezheplere mensup âlimlerden bahsetmekte ve onlardan övgü dolu ifadeler ile söz etmektedir. Bu görüşü benimsemeyerek mezhebin görüşünü savunmaya devam eden Hanefî fıkıh âlimlerini ise mutaassıp, kör ve câhil olmakla itham etmektedir (Sindî, 2013, 16). Öne çıkardığı isimlerin başında Şâfiî mezhebinden Nevevî ve Rafîî, Mâlikî fıkıh âlimlerinden İbnü'l-Hâcib (v. 646/1249) ve Hanbelî fakihlerinden İbn Müflih (v. 763/1362) gelmektedir (Sindî, nr. 2288, vr. 7b-8b).

Nevevî (v. 676/1277) Şâfiî bir muktedînin Hanefî bir imama uymasında kendi mezhebine göre namazının bâtil sayılacağına dair kesin bilgisini dikkate almaktadır. Örneğin kan aldırıldığına şahit olduğu fakat yeniden abdest aldığı bilmediği bir Hanefî imama uyulması caizdir. Nevevî burada muktedînin niyetinin/görüşünün önemli olduğunu belirtir (Nevevî, 2005, c. I, 119-120). Nevevî *Ravzatü't-tâlibîn*'inde imamlık yapacak kimsede aranacak şartlar çerçevesinde mezhep farklılığını tartışmakta furû-i fıkha dair kendi mezhebine göre namazın farzlarından sayılan Fâtiha okumak ve namazda ta'dîl-i erkâna riâyet etmek gibi meselelerde Hanefî mezhebine uyan bir Şâfiî'nin namazının geçerliliğine dair mezhep içerisinde olumlu ve olumsuz yönde iki temel yaklaşımdan bahsetmektedir. Mezhep ulemâsı bu namazın sahih olduğunu savunan Kaffâl eş-Şâşî'nin (v. 365/976) görüşüne meyletmiştir (Nevevî, 2003, c. I, 452). Nevevî'nin yaklaşımını benimseyen Şirbînî (v. 977/1570) Hanefîlerin savunduğu üzere temizlik ve namaz konusunda Hanefî bir imamın Şâfiîlerin farz saydıkları hususları gözeterek hareket etmesi hâlinde mutlak olarak onu uyulabileceğini söylemektedir. Fakat bu hususlara riâyet ettiğine dair şüphe duyuluyor ise ona göre hüsn-i zanda bulunarak ihtilaflı bu konularda dikkatli olduğunu düşünmek gerekir, bu konuda araştırma yapmasına lüzûm yoktur. Şirbînî'nin imamın sözü edilen fer'î meseleleri farz kabul etmesinin gerekli olmadığını belirtmesi, bunu savunmakla öne çıkan az sayıdaki fıkıh âlimine zımnî bir eleştiridir. Aynı zamanda bu ifade kendi mezhebinden olup da söz konusu meseleleri farz saymayan bir imamın arkasında bu namazın geçerli sayılmayacağına yönelik bir tespit olarak da değerlendirilebilir (Şirbînî, 2000, c. I, s. 478-479). Şâfiî fıkıh âlimleri kendi mezheplerine mensup bir imama uyma imkânı var iken başka mezhepten bir kimseye uymayı kerih görmekle birlikte, namazın ferdî kılınması yerine farklı bir mezhepten bir imamın arkasında kılınmasını daha faziletli kabul etmişlerdir (İbn Âbidîn, 2003, c. II, 303).

Mâlikî mezhebinde imamlığın şartlarından biri imam ile muktedînin namazın farzları hususunda aynı görüşte olmalarıdır. Mezhebin önde gelen imamlarından İbnü'l-Kâsım'ın (v. 191/806) namazın son iki rekâtında kırâatı terk ettiğini bildiği bir imamın arkasında namaz kılmayacağını söylemesi ve mezhebin teşekkülü üzerinde önemli tesiri bulunan Sahnûn'un Hanefîleri kastederek mes-i zekerden dolayı abdestinin bozulduğunu kabul etmeyen bir imamın arkasında kılınan namazın iâdesinin gerektiğini savunması bu anlayışın delillerini oluşturmaktadır. Mâlikî mezhebinde farklı mezhepten olan imamın sözü edilen konuları farz kabul etmese de kendisine uyan kimselerin görüşlerini dikkate alması durumunda ona uyulması

caizdir. Örneğin Şâfiî bir imam kendi mezhebine göre sünnet hükmünde olsa bile Mâlikilere imamlık yaptığı bir namazda başının tamamını mesh etmiş ise ona uyulabilir. Fakat nâfile bir namaz kılan Şâfiî bir kimseye Mâlikî mezhebine müntesip bir kişinin bir farzı edâ etmek üzere uyması geçerli olmaz (Karâfi, 1994, c. II, 247-248). İmâmet konusunda bu mezhepte muktedirin namazının kabul olması için imamın namazının geçerli olması gerektiği temel bir kural olarak kabul edilmekte ve imamın namazın hârici şartlarına muhalefeti dikkate alınmamaktadır. Fakat imam Mâlikî mezhebine göre namazın rükünlerinden birini terk ediyor örneğin selâm vermeden namazını tamamlıyor ise bu durumda muktedirin mezhebi esastır. İmama uyan kimse bu rükünleri edâ etse bile imamın bunları yapmaması hâlinde muktedirin namazı bâtil olur (Derdîr, 1972, c. I, 444).

İbn Rüşd imamın cünüp iken namaz kıldırması ve namazdan sonra cemaatin bu durumu öğrenmesi hâlinde üç temel görüş bulunduğunu belirtir. Birincisi namazın mutlak olarak sahih ikincisi bâtil olacağı yönündedir. Üçüncü görüşün sahipleri muktedirin imamın durumunu bilip bilmemesini dikkate alarak farklı hükümler verilmesi gerektiği kanaatindedir. Buna göre ona uyan kimse imamın cünüp olduğunu öğrenmiş ise namazı bâtil bu konuda bilgisi yok yahut da bunu unutmuş ise sahihtir. İbn Rüşd bu üçüncü görüşün Mâlikî mezhebine âit olduğunu belirtir. Mâlikî mezhebinde Şâfiî mezhebenden farklı olarak namazın sıhhati imamın namazının sıhhatine tâbidir. Yukarıda arz edildiği üzere Hanefiler de aynı kanaattedir. Fakat muktedirin bilgisinin bulunmaması durumunu istisna tutan Mâlikiler Hanefiler'den bu hususta ayrılarak sözü edilen durumda namazı geçerli saymışlardır (İbn Rüşd, 1982, c. I, 156). Üzerinde necâset bulunan bir imama uyan kimselerin namazının geçerli olup olmadığı hususundaki erken dönem tartışmalarında bu yaklaşımlarının temellerine ulaşmak mümkündür. İmamın kasıtlı olarak bunu yapması hâlinde namazın bozulacağını savunan mezhep âlimleri onun âdetinin bu yönde olmaması ve bu işi sürekli yapmadığının bilinmesi durumunda bu namazı geçerli saymışlardır. İmam hakkında kuvvetli bir şüphenin bulunması diğer bir ifade ile insanların bu imam hakkında bilgi sahibi olmaları durumunda ise namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Bu iki durumun farklı değerlendirilmesine yönelik anlayış mezhep ihtilafında da dikkate alınmıştır (Karâfi, 1994, c. II, 241).

İbn Rüşd'ün verdiği bilgiye göre mezhebin bu konudaki yaklaşımı Hz. Peygamber'in bir namazı kıldırma için tekbir alması, sonra ashâbına beklemeleri için işarette bulunarak oradan gitmesi ve kısa bir süre sonra abdest aldığı anlaşılacak bir hâlde geri döndüğünü bildiren rivâyete dayanmaktadır. Mâlikiler'in bu hadisin zâhiri ile amel ettiklerini söyleyen İbn Rüşd, ashâbın namazlarını bozmadan kaldıkları yerden kılmaya devam etmelerine bakarak muktedirin namazının geçerliliği hususunda bir istisnadan bahsetmektedir (İbn Rüşd, 1982, c. I, 156). Bu görüşleri itibariyle Mâlikî mezhebinin birinci görüşte savunulduğu üzere imamın durumunu araştırmayı şart koşmamakla birlikte kendi mezheplerine göre namazlarını bozacak bir hâdiseden haberdâr olduklarında o namazı fâsit saydıkları söylenebilir. Sözü edilen bu yaklaşımları onların ikinci görüşü savunduklarını göstermektedir. Mezhep içerisinde farklı bir mezhepten olan imama uyulabileceği hususunda icmâ olduğunu ileri süren Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî et-Temîmî el-Mâzerî (v. 536/1141) gibi isimlere de ulaşılabilir. Mâzerî yukarıda arz edilen hususlar gibi şartlar öne sürmemekte yalnızca kible için yanlış bir yöne dönmesi gibi kâdnın nakzedebileceği hususlarda hata eden bir imama uyulamayacağını kabul etmektedir (Karâfi, 1994, c. II, 248).

C. Farklı mezhepten bir imama uymaya mutlak olarak karşı çıkanlar

Rahmetullah es-Sindî, Ebû İshâk Rüknuddîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferâyînî (v. 418/1027) dışında bu görüşün sahiplerine doğrudan işaret etmemektedir. İsferâyînî Şâfiî bir muktedirin bu mezhebin vâcip kabul ettiği tüm hususlarda dikkatli bir kimse olsa bile farklı mezhepten bir imamın kendi mezhebine göre bunları farz saymadığı için onun arkasında namaz kılınmayacağını ileri sürmektedir. Ona göre namazla ilgili fiilleri yerine getirmek bizatihi bunların farz olduğu kabulüne dayanmalıdır (Sindî, nr. 2288, vr. 9b). İbnü'l-Hümâm, Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Pezdevî'nin (v. 493/1100) de bu görüşte olduğundan bahsetmektedir (İbnü'l-Hümâm, 2003, c. I, 452).

Rahmetullah es-Sindî ref'u'l-yedeyn ile amel eden bir Şâfiî imama uyan Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin bu fiilin kendi mezhebine göre amel-i kesîr sayılacağı ve bu sebeple de namazının bozulacağına dair bir takım uç görüşleri savunan isimlerden de söz eder. Fakat bu yaklaşım mezhep içerisinde kabul görmemiştir (Sindî, nr. 2288, vr. 5a). İbnü'l-Hümâm'a göre sözünü ettiği isim Ebû Mutî' Mekkûl b. el-Fazl en-Nesefî el-Hanefî'dir (v. 318/930) (İbnü'l-Hümâm, 2003, c. I, 452). Mekkûl en-Nesefî *Kitâbü's-Şu'â'* sında Ebû Hanefî'den ref'u'l-yedeyn namazı bozacağı görüşünü rivâyet eden bir isimdir. Bu hükme dayanarak bir Hanefî'nin Şâfiî bir imama uymasına cevaz vermemiştir (Leknevî, ts., 216). Onun çok boyutlu bir mesele olan iktidâ konusu çerçevesinde bu meseleyi tartışmadığı sözü edilen muayyen meseledeki hükme dayanarak buna cevaz vermediği anlaşılmaktadır. Zira yukarıda işaret edildiği üzere farklı mezhep müntesiplerinin birbiri arkasında namaz kılması hicrî dördüncü asırda tartışılmaya başlanmış ve bu tartışma

giderek hızlanmışır. Leknevî iktidâya cevaz vermeyen isimlerin şâz kalan bu görüşü delil olarak kullandıklarını belirtir (Leknevî, ts., 216). Bu görüşün bir diğer fikhî temelini Merginânî'nin *et-Tecnîs ve'l-mezîd fi'l-fetâvâ*'sında nakledilen bir Hanefî mezhebi müntesibinin kendisi için vâcib olan vitir namazını, bu namazı sünnet kabul eden ve bu sebeple de farz ve vâcib olmayan ibadet anlamında nafileyeye niyet eden bir imamın arkasında kılamayacağına yönelik fetvâ oluşturmaktadır. Zira bir farzın/vâcibin nafileyeye niyet etmekle yerine getirilmesi mümkün değildir (Sindî, 2013, 11). Vitir namazına dair muayyen bir meseleyle ilgili olan bu tartışma farz namazlarda farklı mezheplere mensup imam ve cemaatinin bir arada namaz kılamayacaklarına yönelik bir delil oluşturmamaktadır. Zira beş vakit farz namazda imam da cemaati gibi bir farz namazı kılmaya niyet etmekte ve namazlar arasında bir derece farkı bulunmamaktadır. Rahmetullah es-Sindî'nin tespit ettiği bu üçüncü görüşü cemaatle kılınan tüm namazlara teşmil etmek mümkün gözükmemektedir. Bu görüşü ilgili tartışmayı kesin olarak çözmesi ve ihtiyata en uygun yaklaşım olması sebebiyle önemli bulan Rahmetullah es-Sindî yukarı arz edilen ilk iki görüş kadar kuvvetli görmemiştir (Sindî, nr. 2288, vr. 7b).

D. Üçüncü görüşün tam aksine muktedînin istediği mezhebe müntesip bir imama hiçbir şart aranmaksızın uyabileceğini ileri sürenler

Muktedînin dört büyük mezhepten istediği imamın (Buhûtî, 2003, c. I, 568) arkasında namaz kılabileceğine mutlak olarak cevâz veren görüşün temsilcileri Hanbelî fıkıh âlimleridir. İbn Kudâme bir Hanbelî mezhebi müntesibinin Hanefî yahut Mâlikî bir imamın arkasındaki namazının sahih olduğunu kabul etmekte, imamın mezhebine göre geçerli sayılacak bir namazın onun fâsık bir kimse olması dışında (Haccâvî, 2002, c. I, 258) hiçbir şekilde muktedînin namazını mekruh hâle getiremeyeceğini ileri sürmektedir. Zira Ahmed b. Hanbelî'den gelen ve mezhep ulemâsı tarafından kabul gören rivâyetlerden biri bu yöndedir. Muktedînin müntesibi olduğu mezhebe göre imam bir rükün ya da şartı yerine getirmese bile namazı geçerlidir. Fakat bizatihi imam kendi mezhebine göre bunları terk etse her ikisi için de o namaz bâtıldır. İbn Kûdâme, İbn Müflih ve Buhûtî gibi Hanbelî fıkıh âlimleri ilmî meselelerde birbiri ile büyük tartışmalar yaşayan ve farklı görüşleri savunan Sahabe ve Tâbiûn'un birbiri arkasında namaz kılmaktan çekinmediklerini ileri sürerek bu görüşü savunmaktadırlar. İbn Kudâme bu konuda Sahâbe icmânının varolduğunu belirtmektedir. Meseleyi diğer fıkıh âlimlerinden farklı olarak fıkıh usûlüne dair temelleri cihetinden konuyu inceleyen İbn Kudâme icthâdda hata-isâbet tartışmaları çerçevesinde meseleyi tartışmıştır. Ona göre ihtilaf konusu olan bu mesele icthâdî bir konu olduğundan isabet eden müctehid iki diğerleri ise bir sevap kazanmıştır. Fakat her iki taraf da günâha girmemişlerdir. İbn Akîl icthâdî konulardaki ihtilâflarda siyâsî desteği arkasında bulan gerek Hanbelî gerekse Şâfiî fıkıh âlimlerinin birbirlerine olan tavırlarında oldukça aşırıya gittiklerinden söz etmektedir. İlim âdâbına yakışmayacağını söylediği bu işlerde her iki tarafı da tenkit etmiş sözü edilen ihtilâfın büyük çatışma ve ayrılıklara sebebiyet vermesini haklı bulmamıştır (İbn Kudâme, 1997, c. III, 23-24; İbn Müflih, 2003, c. III, 21; Haccâvî, 2002, c. I, 258; Buhûtî, 2003, c. I, 568, 571). Hanbelî fıkıh âlimleri iktidâya dair bu hükmü kabul etme yoluyla müslümanların ancak bir araya gelerek cemaat olabilecekleri kanaatindedir (Nemle, 2005, c. I, 620).

İktidâ tartışmasını yukarıda arz edildiği üzere Hanefî ve Şâfiî mezhepleri temelinde inceleyen Rahmetullah es-Sindî'nin bu dördüncü görüş çerçevesinde Hanbelî mezhebi kaynaklarını yeterince incelemediği anlaşılmaktadır. Mezhep içi icthâd farklılıkları üzerinde odaklanarak konuyu bu iki mezhep zemininde tartışmıştır. Ona göre bu dördüncü görüş Ebû Bekir er-Râzî'nin (v. 666/1268'den sonra) Hanefî mezhebine müntesip muktedînin vitir namazında Şâfiî bir imama uymasıyla ilgili icthâdından tahrîc yoluyla üretilmiştir. Ebû Bekir er-Râzî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine müntesip imamları kastederek imamın ikinci rekatta selâm verdikten sonra Hanefî muktedînin kalkarak namazını üç rekâta tamamlamasına cevâz vermektedir (Sindî, nr. 2288, vr. 6b-7a). Rahmetullah es-Sindî bu görüşü sebebiyle onun mezhep içerisinde büyük tepkiyle karşılandığını ve bu görüşün hiç kimse tarafından benimsenmediğini belirtir (Sindî, 2013, s. 11; a.mlf., nr. 2288, vr. 7a).

Ali el-Kârî yukarıda arz edilen dört görüşün yanı sıra isimlerini vermediği Hanefî fıkıh âlimleri tarafından savunulan beşinci bir görüşten söz etmektedir. Bu görüşün sahipleri mezheplerin namaza dair ihtilâflı tüm meselelerinde ihtiyatlı davranan farklı bir mezhep mensubu imama uymayı mekruh saymaktadırlar. Onun bu hükme sözü edilen imamın arkasındaki namazın geçerli fakat kendi mezhebine müntesip bir imama uymanın daha evlâ olduğuna yönelik fetvâlardan ulaştığı anlaşılmaktadır. Zira Kâdîhân *el-Fetâvâ'l-Hâniye*'sinde bu durumda muktedînin günâhkâr olacağını belirtmekte ve Davud b. Yusuf el-Hatîb ise (h. 8. asır) *el-Fetâvâ'l-Gıyasiyye*'de kendi mezhebinden bir imama uymayı daha evlâ saymaktadır (Memduhoğlu, 2015, 248). Davud b. Yusuf el-Hatîb Hanefî mezhebi içerisindeki temel görüşlerden bir olarak temsilcilerine işaret etmeksizin sabah namazında kunut duâsı okuyan Şâfiî bir imamın arkasında

namaz kılınmamasını evlâ gören bir yaklaşımdan bahseder. Bu görüşün sahiplerinin tüm vakit namazları için aynı görüşü savunmadıkları anlaşılmaktadır (Dâvud b. Yusuf el-Hatib, ts., 31).

3. İktidâyla İlgili Tâli Bir Tartışma: Bir Mescitte Vakıt Namazının Tekrar Kılınması

Bir mescitte cemaatle namaz kılındıktan sonra yeniden cemaat yapılması hâlinde bu ikinci cemaat için ezan okunup kâmet getirilmesinin gerekliliği tartışma konusu olmuştur. Bu meseleye dair üç temel görüş bulunmaktadır. Birincisi ezân okunup kâmet getirileceği, ikincisi sadece kâmet getirileceği üçüncüsü ise her ikisinin de gerekli olmadığı yönündedir (Abdülhay el-Leknevî, 1419/1998, c. II, 162). Rahmetullah es-Sindî Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Haram'da bir vakit namazının ezan okunarak ve kâmet getirilerek tekrar kılınması hususunda dönemdeki uygulamayı eleştirmek ve bidat olduğunu savunmak üzere bir mescitte cemaatin tekrarlanması konusunu incelemektedir. Ahmed b. Hanbel dışında üç mezhep imamına göre cemaatin tekrar edilmesinin mekruh olduğunu belirten Rahmetullah es-Sindî Hanefî fıkıh âlimlerinin mescidin bölünmesi, duvarlar ile ayrılması ve herbir bölüm için muayyen bir imam ve müezzin tayin edilmesi hâlinde buna cevaz veren görüşünü nakletmektedir. Ona göre yaşadığı dönemde Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'de sözü edilen bu şartlar sağlanmadığı için cemaatlerin tekrarı mekruhtur. Hicrî VI. asırda Mescid-i Haram'da aynı vakit namazının farklı imamlar ve cemaatler tarafından tekrar tekrar kılınmasını yasaklayan Hanefî ve Mâlikî mezhebi müntesibi âlimler tarafından verilen fetvâlara işaret eden Rahmetullah es-Sindî tek bir cemaatle edâ edilen namazın sünnete uygun olduğunu söylemektedir. Kendi dönemdeki gibi farklı cemaatler yapılarak aynı vakit namazının kılınmasını bidat kabul etmektedir. Mevcut uygulamanın safların bölünmesi, farz namazlar için kâmet getirilirken bazı kimselerin oturup beklemesi, namaz kılanlar arasında düzensizlik ve karmaşa yaratması gibi birçok probleme sebep olduğunu belirten Rahmetullah es-Sindî namazda tüm bu fiillerin mekruh sayılacağını söyler. İktidâ meselesi ile irtibat kurmaya çalıştığı anlaşılan bu konuda onun farklı mezheplere müntesip kişilerin birbiri arkasında namaz kılabileceğine yeniden vurgu yaptığı görülmektedir. Mezhep içerisinde tartışma konusu olan bu meselede bir mescitte birden fazla cemaatin yapılması ve Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin mescide gelerek Şâfiîlerin cemaat yaptıklarını görmesi durumunda onlara uymasının efdal beklemesinin ise mekruh olduğu ileri sürülmüştür (Sindî, 2013, 17-20). Zira yukarıda arz edildiği üzere mezhep içerisinde kabul gören görüşü göre cemaatin tekrarı mekruhtur. Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin farz namaza durulmuşken beklemesi bizatihi bu konuyu düzenleyen ilgili rivâyet tarafından yasaklanmıştır (İbn Âbidîn, 2003, II, 303-304). Mekke Müftüsü Ali b. Cârullah b. Ebûl-Yümn Muhammed b. Ebî Bekir'in (v. 1010/1601) Mescid-i Haram'da ilk cemaati Şâfiîler'in oluşturdukları namazlarda dâima onlara uyduğu ve Hanefîlerin cemaatini beklemedi rivayet edilmektedir. Aynı dönemde yaşayan Ali el-Kâri ise sözü edilen dönemde uygulandığı üzere şayet her mezhebin kendi imamına uyma imkânı var ise beklemesi gerektiği yönünde hüküm vermiştir. Haremeyn ulemâsının hâkim görüşünün de bu olduğu ifade edilmektedir (İbn Âbidîn, 2003, II, 304). Haremeyn bölgesinde aynı yoğunlukta olmasa da devam edegelen bu tartışmada Hanefî fıkıh âlimlerinin farklı tavırlar gösterdikleri anlaşılmaktadır.

4. Modern Dönemde İktidâ Tartışmaları

Modern dönem ilmihal eserlerinde mezhep farklılığından doğan bu tartışma imamlık yapacak kimsede aranacak şartların belirlenmesinde etkili olmuştur (Keskin, 2012, 518). Sözü edilen çalışmalarda yaklaşım üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi yukarıda arz edilen klasik gelenekteki tartışmaları ve hakîm görüşü aktarmakla yetinen ilmihal türündeki çalışmalardır. Bu çalışmaların bir kısmı Hanefî mezhebinde genel kabul gördüğü üzere imamın ihtiyatlı bir kimse olması gerektiğini savunmakta bir kısmı ise herhangi bir araştırma yapılmaksızın imamın namazının ona uyan kimsenin mezhebine göre de geçerli olmasını yeterli saymaktadır (Keskin, 2012, 518). Bu yaklaşım mezhep içi görüşlerden biri olarak Serahsî'nin anlayışı ile uygunluk arz eder. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından bir komisyona hazırlanan *İlmihal* adlı çalışmada da muktedirin başka bir mezhepten bir imama uyulabileceği, imamın kendi mezhebine muhalif bir davranışının bulunup bulunmadığını araştırmasına gerek olmadığı dile getirilmiştir. Fakat muktedirin uyduğu imama kendi mezhebine göre namazı bozan bir durum müşahede ediyorsa ona uyması sahih olmaz. Bu duruma elinin kanadığını ve yeniden abdest almadığını kesin olarak bildiği Şâfiî bir imama Hanefî mezhebi müntesibi bir kimsenin uyararak namaz kılamayacağı örnek verilmektedir (Apaydın, 2001, 280). Bu çalışmada Hanefî mezhebi içerisinde fetvâ asıl olan görüş yerine yukarıda arz edilen ve Sindî'nin risâlesinde de savunulan ikinci görüşün esas alındığı anlaşılmaktadır.

İlmihâl literatürüne dair *İslam İbadet Esasları* adlı bir çalışma kaleme alan Ferhat Koca bir kimsenin farklı bir mezhebe mensup bir imama uyması konusunda tüm fakihlerin ittifakı olduğuna yönelik bir tespit bulunmaktadır. Yukarıda arz edildiği üzere buna karşı çıkan az sayıda fıkıh âlimi tespit edilebilmektedir. Karşı çıkanların bir kısmı başka bir mezhepten imama uymayı mekrûh yahut da kendi mezhebinin cemaatini beklemeyi evlâ saymaktadırlar.

Yukarıda yer verilen üç ilmihal çalışmasında da birbirine yakın ifadeler ile tespit edilebildiği kadarı ile öncelikle Ömer Nasuhi Bilmen tarafından dile getirilen (Bilmen, 2011, 152) Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin imamın fiillerinin muktedînin mezhebine göre namazı bozsa da iktidânın sahih olacağı görüşünde oldukları belirtilmektedir. Zira Şâfiîler'den farklı olarak bu iki mezhebe göre namazın geçerli olmasında imamın mezhebi dikkate alınmaktadır (Koca, 2015, 144-145; Keskin, 2012, 518). Bu tespit yukarıda ele alındığı üzere Hanbelî mezhebine dair isabetlidir. Fakat Mâlikî mezhebinin görüşü ile uygunluk arz etmemektedir. Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları tarafından basılan *İslam İlmihali* isimli eserde de bu görüş savunulmaktadır. Örneğin Mâlikî bir kimsenin başının dörtte birini mesh eden Hanefî bir imama uyması durumunda namazı geçerlidir (Atar vd, 2011, 370-371).

İlmihâl eserlerine hâkim olan tavrılardan ikincisi klasik dönemdeki görüşler ve tartışmaları aktarmaktan ziyâde modern topluma yönelik çözüm üretme merkezli hareket eden yaklaşımdır. Ömer Nasuh Bilmen bir kimsenin kendi mezhebinden olan imama uymasını daha faziletli görerek ve klasik dönemdeki fiili uygulamayı destekleyerek iktidâyâ dair bu ihtilafı çözmeye çalışmıştır. Bir kimse mezhebine mensup bir imam bulamaz ise tek başına kılmak yerine cemaatin daha faziletli olması sebebiyle başka bir mezhep müntesibi imama uymalıdır (Bilmen, 2011, 152). Şafîî mezhebine yönelik hazırlanmış en kapsamlı ve sistematik çalışmalardan olan *Şafîî İbadetler İlmihali* adlı çalışmada mezhebin iktidâ konusunda yukarıda arz edilen görüşleri isabetli olarak tespit edilmiş, devletin tayin ettiği imama uyan bir Şafîinin mezhebine göre farz olan hususları imamın terk etmesi durumunda bile ona uymasının sahih olacağı ileri sürülmüştür. Bu görüşün gerekçesi olarak ise imama uymayı terk etmenin fitneye sebep olması ihtimali gösterilmektedir. Muktedînin örneğin sabah namazında kunut okumayan Hanefî bir imama uyması durumunda bu kimsenin sehiv secdesi yaparak namazını tamamlayacağı kabul edilerek bu ihtilaf çözüme kavuşturulmuştur (Duman, 2013, 344-345).

Din İşleri Yüksek Kurulu bu konuda bir sakınca bulunmadığını ve mezhep farklılığının iktidâyâ engel olmadığını mutlak olarak savunmaktadır. Doğrudan isim ve mezhep zikretmeyip Hanefî fıkıh kaynaklarına işaret ederek “başka bir mezhepten olan imam, namazda iken muktedînin mezhebine göre namazı bozan bir davranışta bulunursa, muktedînin namazı fasit olur” yönünde bir içtihat bulursa da bu meseledeki isabetli görüş imamın mezhebine göre namaz bozulmadığı sürece muktedî hangi mezhebe mensup olursa olsun namazının geçerli sayılacağıdır. Din İşleri Yüksek Kurulu savundukları görüşü mezheplerin teşekkülü öncesindeki tartışmalara geri götürerek selefin uygulamasının bu yönde olmasına, örneğin Ebû Yusuf’un hacamat yaptırdıktan sonra kendisine imamlık yapan Harun Reşid’in arkasında namaz kılmasına ve maslahat delilini kullanarak bu hükmün cemaatin ruhuna daha uygun olacağı düşüncesiyle temellendirmişlerdir. Onların yukarıda arz edilen iktidâyâ mutlak olarak cevaz veren görüşü savundukları anlaşılmaktadır. Hanefî mezhebinde müftâ bih olan görüşü mahiyeti itibariyle doğru bir tespit olarak “bir ictihad” olarak değerlendirmişler ve muktedînin imamın kendi mezhebine göre namazının bozulduğunu kesin olarak bildiği bir durumda dahî bu namazı geçerli saymışlardır (<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/262/baska-mezhepten-olan-bir-imamin-arkasinda-namaz-kilabilir-mi>). Bu fetvâ klasik Hanefî ve Şafîî geleneklerinde dile getirilen görüşlere uygunluk arz etmemektedir. Bu meseleyi tartışan Hayrettin Karaman farklı mezhep mensuplarının birbiri arkasında hiçbir şart aranmaksızın namaz kılacaklarını savunmakta ve bu görüşün üç yolla temellendirilebileceğini kabul etmektedir. Birincisi Hanefî ve Şafîî mezhepleri yerine farklı mezhep müntesiplerinin namazda birbirlerine uyabilmelerine mutlak olarak cevaz vererek namazın sıhhatini imamın mezhebin göre geçerli olmasına bağlayan Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşünün esas alınmasıdır. Hayrettin Karaman bu hükmün İslam’ın ruhuna ve cemaat olmanın hikmet-i teşri’ine ve ilk asırlardaki tatbikata daha uygun olduğunu ve imamın mezhebine göre bu yolla tek bir cemaatin yapılabileceğini belirtmektedir. İkincisi ulü’l-emrin bu konuda bir ictihadda bulunarak söz konusu ihtilafı ortadan kaldırmasıdır. Ona göre din âlimleri bir ictihadı tercih ederek ümmetin tek bir görüşe göre hareket etmesinde etkili olabilirler. Karaman Diyânet İşleri Başkanlığı’nın bu ihtilafı sözü edilen yolla ortadan kaldırılabileceği kanaatindedir. Yukarıda arz edildiği üzere bu meyânda bir görüş ve tavır ortaya konulmuştur. Üçüncüsü çok yönlü bir mesele olan iktidâ hususunda namazın batıl sayılmaması için imam ve cemaatin söz konusu ihtilafları dikkate alarak hareket edecekleri farklı yöntemler denenebilir. Örneğin Şafîî mezhebi müntesiplerinin de yer aldığı bir cemaate imamlık yapan bir Hanefî imam terâvih namazlarını iki rekatta bir selam vererek kaldırabilir, vitir namazını kılarken Şafîîler imama uymayarak ferdi olarak namazlarını evde ya da camide kılabilirler (<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0755.htm>).

İktidâ konusundaki üçüncü yaklaşımı tarihin farklı dönemlerinde aynı yoğunlukta tartışılmadığı anlaşılan bu meselede ilgili görüşlere işaret etmeden mezhep farklılığının iktidâyâ bir etkisi olmadığını belirtmekle yetinen (Kösmene, 2012, 485; Karagöz, 2011, 156) yahut da bu ihtilafı görmezden gelerek

çalışmalarında bu konuyu ele almayan eserler oluşturmaktadır (Aydın, 1984, 253-255; Ateş, 1979, 192-204; Yavuz, 1989, 113-120; Kırbaoğlu, 2010, 319-320).

Sonuç

Mezheplerin teşekkülü ile birlikte cemaatle namaz konusunda önemli tartışmalardan biri hâline gelen farklı bir mezhepten biri imama tâbi olma meselesi imam tayin edilecek kimsede aranan şartlar çerçevesinde klasik fıkıh eserlerinde ele alınan ve hakkında müstakil bir literatür oluşmuş bir konudur. Bu tartışmanın ilim merkezleri ve zaman gelişen büyük şehirlerde bir arada yaşayan özellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerine müntesip çevrelerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Hanefî fıkıh âlimleri farklı bir mezhepten bir imama uyabilmek için imamın mezhepler arasındaki abdest ve namazla ilgili ihtilafı meselelere hâkim ve bu konuda dikkatli bir kişi olması gerektiğini şart koşmuşlardır. Bu fikhî faaliyet farklı bir mezhep müntesibinin hakkını meşru bir gerekçeye dayanarak korumak (mürâât) olarak tanımlanmıştır. Mezhep içerisinde bu görüşü eleştiren isimler bulunmakla birlikte hâkim kanaatin bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda arz edildiği üzere Rahmetullah es-Sindî de bu konuda mezhebini eleştiren isimlerden biridir. Şâfiî fıkıh âlimleri ise muktedirinin kendi mezhebinin hükümlerine göre uyduğu imamın namazının bozulduğunu kesin olarak bilmesi durumunda namazı bâtil sayarak imâmın bilgi ve âdetlerini araştırmayı gerekli görmemiştir. İki mezhep mukayese edilecek olursa Hanefî fıkıh âlimlerinin ihtiyatı daha fazla gözeterek iktidânın şartlarını zorlaştırdıkları söylenebilir. Rahmetullah es-Sindî ve Ali el-Kârî gibi isimler zamanın kötüleşmesi ve insanların dini hassasiyetlerinin azalması gibi nedenler ileri sürerek sözü edilen şartları taşıyan imamın azaldığını belirtmekte ve bu sebeple Şâfiî fıkıh âlimlerinin de savunduğu görüşü isabetli saymaktadırlar. İktidâ tartışmalarında başka bir mezhepten bir imama uymaya mutlak olarak cevâz verenler ile buna karşı çıkan görüşün temsilcilerinin oldukça az sayıda kimselerden oluştuğu ve asıl tartışmanın bu konuda aranacak şartlar çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Mezheplerin teşekkülü ile birlikte ortaya çıkan bu tartışma zaman içerisinde mescit mimarisini de etkilemiş, İslam toplumundaki bu ihtilaf ve tartışmayı gidermek üzere başta Mescid-i Haram olmak üzere büyük camilerde herbir mezhep için müstakil mihrabı bulunan kısımlar ayrılmıştır. Fakat bulunan bu çözümün de mescitte aynı anda namaz kılan farklı cemaatlerin bulunması sebebiyle karışıklığı tam olarak gideremediği anlaşılmaktadır. Rahmetullah es-Sindî gibi isimler bu ihtilafın ancak tek bir cemaat yapılması durumunda ortadan kalkabileceğini savunmaktadır. Buna yönelik olarak muktedirinin imamın namazının bozulacağı bir duruma şahit olmadığı tüm namazlarda ona uyması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Modern dönemdeki çalışmalarda neredeyse mezhep tarihi boyunca tartışılmış bu ihtilafı konu ve mezheplerin müftâ bih görüşleri dikkate alınmadan bir kişinin istediği imamın arkasında mutlak olarak namaz kılabilmesini savunan çok sayıda çalışmaya ulaşılabilmektedir. Cemaat olmakla sağlanacak faydanın mezheplerin ihtiyata uyararak verdiği hükümlerden daha isabetli sonuçlar doğuracağını yönelik bir ictihadın bu eserlere hâkim olduğu söylenebilir. Cemaatle namaz sünnete uygun hâle getirilmeye çalışılmakla birlikte mezhep sistematizasyonu devam ettirerek bir çözüme ulaşılmadığı görülmektedir. Bazı ilmihâl kitaplarında ise klasik gelenekteki görüşler tekrar edilerek mezhep geleneğindeki yaklaşım savunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülhay el-Hasenî, Abdülhay b. Fahrüddin b. Abdilali (1999). *Nüzheti'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi ve'n-nevâzir*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Abdülhay el-Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed b. Muhammed (1419/1998). *Tuhfetü'l-ahyâr bi-İhyâ'i Sünneti Seyyidi'l-ebâr. Mecmuatu Resâli'l-Leknevî* içerisinde. Karâçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmü'l-İslâmiyye, c. IV, s. 241-320.
- _____ (1419/1998). *İkâmetü'l-hüce' alâ enne'l-iksâr fi't-te'abbüd leyse bi-bid'a. Mecmuatu Resâli'l-Leknevî* içerisinde. Karâçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmü'l-İslâmiyye, c. II, s. 153-208.
- _____ (ts.). *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Ahmet Özel (1995). Emeviyye Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XI, s. 109-111.
- Apaydın, H. Yunus vd. (2001). *İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atar, Fahrettin vd (2011). *İslâm İlmihali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ateş, Süleyman (1979). *Yeni İslam İlmihali*. Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Aydın, Mehmet (1984). *İslam Dini İlmihali*. Konya: Hibaş Yayınları.
- Bedir, Murteza (2004). *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bilgin, Mazhar (2014). *Özet İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2011). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Şâmil Yayınevi.
- Buhûti, Mâsûr b. Yunus b. İdris (2003). *Keşşâfü'l-knâ'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Çam, Nusret (1990). İslam'da Bazı Fikhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Camii Mimarisine Tesiri. *Vakıflar Dergisi*, sy. 21, s. 375-394.
- Dâvud b. Yusuf el-Hatîb (ts.). *el-Fetâvâ'l-Gıyâsiyye*. Bulak: el-Matbaatü'l-Emiriyye.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî (1972/1392). *Şerhu's-sağîr 'alâ Akrebi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*. Kâhire: Dârü'l-Ma'ârif.
- Duman, Soner (2013). *Şâfiî İbadetler İlmihali*. İstanbul: Mirac Yayınları.
- Eyüb Sabri Paşa (2018). *Mir'âtü'l-Haremeyn*. Haz. Ömer Faruk Can, F. Zehra Can. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Haccâvi, Ebû'n-Necâ Şerefeddin Musa b. Ahmed b. Musa (2002). *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*. Riyad: Dâiratü'l-Melik Abdilaziz.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dîmaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'alâ Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (1997). *el-Muğni*. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed el-Misri (2002). *en-Nehrû'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- İbn Şeddâd, Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrâhim (1956). *el-A'lakü'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şam ve'l-Cezire*. Dîmaşk: el-Ma'hedü'l-Fransi li'd-Dirasati'l-Arabiyye bi-Dîmaşk.
- İbn Cübeyr, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed (ts.). *Rihletu İbn Cübeyr*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâduddin İsmail b. Ömer (1988). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî (2003). *Kitâbü'l-Fürû'*. Beyrut: Dâru'l-Müeyyed.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid (2003). *Fethü'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İnce, İrfan (2009). Sindî, Rahmetullah b. Abdullah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXXVII, s. 247-248.
- Kâdihân, Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî (2009). *Fetâvâ Kâdihân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. İdris (1994). *ez-Zahîre*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Karagöz, İsmail, Halil Altuntaş (2011). *Namaz İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kaya, Eyyüp Said (2010). Taklid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXXIX, s. 461-465.
- Keskin, Mehmet (2012). *Dört Mezhebe Göre İslam İlmihali*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri (2010). *Ahir Zaman İlmihali*. Ankara: Yayınevi.
- Koca, Ferhat (2004). Mezhep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXIX, s. 537-542.
- Koca, Ferhat (2015). *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kösmene, Süleyman (2012). *Günümüz Meselelerine Çözümleriyle Dört Mezhebin İslam İlmihali*. İstanbul : Yeni Asya Neşriyat.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2000). İmam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXII, s. 178-181.
- Memduhoğlu, Adnan (2015). "Molla Ali El-Kârî ve "El-İhtidâ Fî'l-İktidâ" Adlı Risalesi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVII, sy. 2, s. 227-270.
- Muhammed Hayât es-Sindî (2013). *Gâyetü't-tahkîk ve nihâyetü't-tetkîk*. İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- Nemle, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed (2005). *Teysîru mesâilî'l-fikh*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (2003). *Ravzatü't-tâlibîn*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- ____ (2005). *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müfîdîn*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc.
- Öğüt, Salim (2003). Makâmât-ı Erbaa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXVII, s. 415-417.
- Rahmetullah b. Abdillâh es-Sindî. *Risâle fî Beyânî'l-İktidâ bi's-Şâfiyye ve'l-hilâf fî zalik*. el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 2288, vr. 1a-10a.
- Remli, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî (2003). *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Serahsî, Ebû Bekir Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ts.). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şeyh Nizâm el-Burhanpûrî (2000). *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî (2000). *el-Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Yavuz, A. Fikri-Y. Vehbi Yavuz (1989). *İslam İlmihali*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Yavuz, Yunus Vehbi (2000). İktidâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXII, s. 54-55.
- Yılmaz, Harun (2014). *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dîmaşk'ta "Medrese"*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zencânî, Ebû'l-Menâkıb Şehâbeddin Mahmûd b. Ahmed (1982). *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.